

Kamil Stepanek

Seriale rodzinne w komunistycznej Czechosłowacji w kontekście nauczania historii i edukacji medialnej

Wychowanie w Rodzinie 12, 429-437

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„Wychowanie w Rodzinie” t. XII (2/2015)

nadesłany: 25.09.2014 r. – przyjęty: 03.11.2015 r.

Kamil ŠTĚPÁNEK*

Seriale rodzinne w komunistycznej Czechosłowacji w kontekście nauczania historii i edukacji medialnej

The family television serial in communist Czechoslovakia in the
context of history teaching and media education

Streszczenie

Artykuł przedstawia najpierw krótki rys historyczny funkcjonowania telewizji w komunistycznej Czechosłowacji w latach 1953–1989. W tym kontekście dokonano przeglądu seriali telewizyjnych podejmujących problematykę rodziny, łącznie z uwarunkowaniami związanymi z wychowaniem. Położono nacisk na elementy wychowawcze prezentowane w serialach, stanowiące część składową rozwoju akcji, które oddziałują wychowawczo na odbiorcę – widza telewizyjnego i obywatela. Podejmowane są zatem powiązania ideologiczne, socjalne oraz propagandowe. Wybrane podejście przybliży dwa etapy produkcji telewizyjnych seriali rodzinnych, które wyraźnie oddziela sierpniowa inwazja wojsk Układu Warszawskiego – czyli do 1968 roku, a następnie okres dwudziestu lat do czasów aksamitnej rewolucji. Tę część tekstu kończy krótkie przedstawienie zmian oraz stereotypów stale obecnych w serialach rodzinnych w epoce postkomunistycznej. Kolejne fragmenty zajmują się problematyką analizy sekwencji filmu fabularnego w ramach nauczania historii. Opierają się przy tym na wymiarze godzin, w jakim odbywa się nauczanie historii w czeskich szkołach, osobliwościach związanych z wiekiem dorastania uczniów drugiego etapu szkoły podstawowej i ich skutkach dla metod analitycznych. Kluczowe fragmenty poświęcone są wdrożeniu wybranych wymagań edukacji medialnej do nauczania za pośrednictwem filmu fabularnego.

* e-mail: stepanek@ped.muni.cz

Zakład Historii, Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Masaryka, Poříčí 9/11, Brno 603 00, Czechy.

Telewizyjny serial rodzinny, niezależnie od tego czy pochodzi z konkretnego okresu historycznego, czy też należy do kategorii retro, jest formą filmu fabularnego i zawiera zwykle kilka linii czasowych. Tekst artykułu czerpie z problematyki linii czasowych filmu fabularnego i formułuje system zadań wspierających cele edukacji historycznej i wychowania medialnego. Medium filmowe na przykładzie serialu rodzinnego jest odpowiednim narzędziem do interakcji między nauczycielem i uczniami, które zachęca do stawiania pytań, komparacji i interpretacji. Wspomniane działania rozwijają umiejętności korzystania z mediów oraz myślenie historyczne uczniów.

Słowa kluczowe: seriale rodzinne, komunistyczna Czechosłowacja, nauczanie historii, edukacja medialna.

Abstract

The text of the paper first gives a brief consideration of the historical development of the impact of television in communist Czechoslovakia in the period 1953–1989. It presents, in this context, an overview of television serials with a pronounced orientation towards family issues, including linkages with upbringing. It considers educational features presented in serials as part of story development and their logical linkages to influencing and educating the recipient – the television viewer and citizen. Contexts of ideology, socialisation and propaganda are mentioned. The approach selected focuses on two stages in the production of family television serials which are clearly separated by the August invasion by the armies of Warsaw Pact countries – i.e. up to 1968 and then the following twenty years up until the Velvet Revolution. This part of the text comes to a close with a concise elaboration of changes and surviving stereotypes in family serials in the post-communist period. The following passages consider the analysis of sequences of feature films in history teaching in reference to the amount of time allocated to history education in Czech schools, the age peculiarities of pupils in the second level of primary school and the implications of these facts for analytic methods. The main passages are devoted to the application and implementation of selected requirements of media education in teaching with the use of film. The family television serial, whether from a specific historical period or belonging to the category “retro”, is a form of film which generally contains a number of temporal levels. The text of the paper considers the issue of the temporal levels of film and formulates a system of tasks supporting the goals of history teaching and media education. The film medium, using the example of the family serial, represents a suitable tool for interaction between the teacher and the pupil that stimulates the asking of questions, comparison and interpretation. The teacher and student are guided in this way to develop media literacy and historical thought.

Keywords: family television serial, communist Czechoslovakia, history teaching, media education.

Początki seriali telewizyjnych (i jednocześnie rodzinnych) w komunistycznej Czechosłowacji sięgają roku 1959. Wówczas ujrzały światło dzienne zabawne, choć niepozbawione elementów krytycznych, perypetie *Rodziny Bláhów* (*Rodina Bláhova*)¹. Wkrótce ta forma narracji telewizyjnej na dobre zagościła na ekranach telewizyjnych i tak już pozostało do dziś. Sama telewizja w pierwszym etapie swojej działalności nie realizowała w sposób konsekwentny postulatów propagandowych czy też ideologicznych i w krótkim okresie Praskiej Wiosny 1968 roku nie była nawet objęta cenzurą. Liberalizm lat sześćdziesiątych sprzyjał powstaniu dziewięcioodcinkowego serialu *Eliška a její rod*², pięcioodcinkowego serialu *Sňatky z rozumu*³ i wybrzmiewał w serialach *F.L. Věk*⁴ lub *Taková normální rodinka*⁵. Jednak po roku 1971 film, którego bohaterem jest Věk, postać o głębokich przekonaniach patriotycznych, wiele lat przeleżał w archiwum. Pojawiły się nowe seriele, takie jak: *Nejmłodší z rodu Hamrů* (1975)⁶, *Muž na radnici* (1976)⁷, *Žena za pultem* (1977)⁸ i *Nemocnice na kraji města* (1978)⁹. Jednak najwięcej seriali telewizyjnych, aczkolwiek nie zawsze rodzinnych, powstawało w latach osiemdziesiątych¹⁰. Mając na uwadze tematykę niniejszego

¹ Pierwotnie dziewięcioodcinkowy serial; w związku z tym, iż cieszył się dużą popularnością podjęto decyzję o kontynuacji [reż. J. Dudek].

² *Eliška a její rod*, Czechosłowacja 1966 [reż. F. Filip]. Serial w humorystyczny sposób przedstawia losy pracowników pewnej małej rodzinnej restauracji; nie miał ambicji, aby stać się narzędziem politycznej indoktrynacji.

³ *Sňatky z rozumu*, Czechosłowacja 1968 [reż. F. Filip]. Jednoznacznie pozytywnie oceniany serial telewizyjny przedstawia losy dwóch czeskich rodzin przedsiębiorców w drugiej połowie XIX wieku (1859–1881). Powstał w oparciu o pierwowzór literacki pierwszych dwóch części pentalogii Vladimíra Neffa – *Sňatky z rozumu* i *Cisárské fialky*. Był bardzo ciepło przyjęty przez widzów, stąd też siedemnaście lat później, na podstawie kolejnych części (*Zlá krev* i *Veselá vdova*) powstała jego kontynuacja. Chodzi o siedmioodcinkowy serial *Zlá krev*, którego akcja rozpoczynająca się w 1881 roku bezpośrednio nawiązuje do wcześniejszej serii; przedstawia dramatyczne losy kilku praskich rodzin w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Zgodnie z duchem czasów kwestie patriotyczne, charakterystyczne dla pierwszej serii serialu, zostały zepchnięte na dalszy plan na rzecz ruchu robotniczego i idei socjalizmu.

⁴ *F.L. Věk*, Czechosłowacja 1970 [reż. F. Filip]. Losy rzeczywistych postaci historycznych na początku czeskiego odrodzenia narodowego w XVIII wieku.

⁵ *Taková normální rodinka*, Czechosłowacja 1971 [reż. J. Dudek]. Był to właściwie pierwszy czeski *sitcom*, który w ośmiu odcinkach przedstawiał losy pewnej ekscentrycznej rodziny.

⁶ *Nejmłodší z rodu Hamrů*, Czechosłowacja 1975 [reż. E. Sokolovský]. Jedenastoodcinkowy serial telewizyjny w optyce normalizacji śledzi losy wiejskiej rodziny na tle przemian gospodarczych i politycznych czeskiej wsi.

⁷ *Muž na radnici*, Czechosłowacja 1976 [reż. E. Sokolovský]. Wzorowy poseł, komunista i funkcjonariusz Komitetu Narodowego w małym mieście ma kłopoty rodzinne. Rozwiązuje nie tylko problemy związane z rozwodem, powodów do zmartwień dostarcza również wychowanie syna, a także córka – matka samotnie wychowująca dziecko.

⁸ *Žena za pultem*, Czechosłowacja 1977 [reż. J. Dudek]. Za fasadą propagowania wzorowego sklepu socjalistycznego toczy się nieuporządkowane życie rodzinne głównej bohaterki.

⁹ M. Šmid, *50 let televize v Česku*, Praga 2003, por. źródło: <http://www.louc.cz/03/950310.html>. [cyt. 28.05.2007] [dostęp: 25.08.2014].

¹⁰ J. Moc, *Seriály od A do Z*, Wydawnictwo Albatros, Praga 2009.

opracowania warto zwrócić uwagę nie tylko na *Okres na severu* (1981), ale też na sagę rodzinną *Synové a dcery Jakuba skláře* (1985)¹¹. Premiera telewizyjna serialu *Sňatky z rozumu*, z krótkiego okresu odwilży politycznej roku 1968, wzbudziła wśród widzów ogromne zainteresowanie. Dlatego też siedemnaście lat później powstała jego kontynuacja – siedmioodcinkowy serial *Zlá krev*, który przedstawiał dalsze dramatyczne losy kilku praskich rodzin w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX wieku.

Serial telewizyjny z okresu normalizacji¹² można scharakteryzować jako zamkniętą formę artystyczną podporządkowaną ideologii. Pełnił on jednocześnie ważną funkcję wychowawczo-socjalizacyjną. Widz mógł zobaczyć jak powinno funkcjonować społeczeństwo socjalistyczne i uświadomić sobie swoje miejsce w nim. Wspomniane seriale kształtowały także hierarchię wartości i stanowiły swego rodzaju wskazówkę, jak należy się zachowywać zarówno w życiu zawodowym i partyjnym, jak też prywatnym i rodzinnym. Jednocześnie obywatele byli zmuszani do prowadzenia podwójnego życia – formalnego w swojej pracy i nieformalnego w rodzinie. Większość seriali telewizyjnych koncentrowała się przede wszystkim na życiu rodzinnym. Jednakże ogólna wymowa seriali rodzinnych w swej istocie była sprzeczna z oficjalną ideologią komunistyczną, która domagała się podporządkowania interesów rodzinnych interesom ogólnospołecznym. Dlatego też równoległe dokonywano korekt i dążono do połączeniu obu wymiarów¹³.

Pierwszym reżyserem, który właściwie stworzył w Czechach specyficzny gatunek serialu rodzinnego, gdzie słowo mówione ma większą wagę niż akcja jest Jaroslav Dietl. Struktura i pewien schematyzm jego narracji opierały się na konkretnym środowisku społecznym, w którym toczy się epicka akcja filmu. Bohaterami filmów są więc pracownicy fabryki, pracownicy PGR-ów, lekarze lub funkcjonariusze partyjni. Filmy wspomnianego twórcy odpowiadały ideologii ówczesnego reżimu, aczkolwiek nie zabrakło w nich też akcentów krytycznych. Za ważny element manipulowania widzem można uznać wykorzystywanie języka potocznego, jakim mówiło ówczesne społeczeństwo, nieobciążonego nacechowaniem ideologicznym. Dzięki temu widzowie mogli się identyfikować z głównymi postaciami opowiadanej historii – samymi narzędziami propagandy.

W niektórych filmach Dietla niezwykle ważną kwestią są stosunki rodzinne. Na przykład bohaterem serialu *Okres na severu*¹⁴ jest osoba, w przypadku której

¹¹ Trzynastoodcinkowy serial z 1985 roku rozgrywa się w latach 1899–1957.

¹² Dla okresu czechosłowackiej historii od mniej więcej 1969 roku do 1989 roku przyjęło się określenie „normalizacja”. Słowo to zapisane w cudzysłowie oznaczało przejście komunistycznej retoryki mówiącej o powrocie społeczeństwa od „anarchizmu” Praskiej Wiosny 1968 roku do stanu normalnego społeczeństwa – tj. zgodnego z zasadami określanymi przez ZSRR.

¹³ Por.: *Mýty o socialistických časech*, Wydawnictwo Člověk v tísni, Praga 2010, *Naše normalizace*, Wydawnictwo Člověk v tísni, Praga 2011.

¹⁴ *Okres na severu*, 13 odcinków, Czechosłowacja 1981 [reż. E. Sokolovský]. Scenariusz ponownie napisał Jaroslav Dietl.

polityka partyjna w naturalny sposób łączy się ze środowiskiem rodzinnym; celem takiego posunięcia było zachęcenie widza do zaakceptowania polityki prowadzonej przez partię komunistyczną. W podobnym duchu utrzymany jest również serial *Muž na radnici*, czyli historia funkcjonariusza partyjnego, wiernego ideologii komunistycznej. Bohater filmu stara się prowadzić intensywne życie rodzinne, które tym sposobem pozbawia prywatności i podporządkowuje interesom partii. Akcja serialu rozgrywa się więc zarówno w pracy, jak i w domu. Na obu płaszczyznach dochodzi do konfrontacji i objaśniania poglądów. W środowisku rodzinnym jesteśmy świadkami sporów pokoleniowych między rodzicami i młodym małżeństwem.

Rola kobiet i mężczyzn również jest podporządkowana standardom epoki normalizacji. Kobiety są niezmiennie przedstawiane poprzez pryzmat domu – jako ogniwo i opiekunki ogniska domowego. Niemal symbolicznie potwierdza to scena z serialu *Okres na severu*: Powracającego do swojego mieszkania w bloku sekretarza partii Pláteníka zawsze wita wybiegająca z kuchni żona ubrana w fartuch. Występujący w serialach mężczyźni reprezentują pracujących ojców rodzin o charakterze patriarchalnym, jednak w stosunkach partnerskich w omawianym okresie stanowią element, na którym nie można polegać. Są też często prezentowani jako osoby niedojrzałe do związku oraz zakłócające demonstrowany ideał rodzinny (co potwierdzają również najnowsze badania socjologiczne)¹⁵.

Podczas oglądania czechosłowackich seriali z okresu normalizacji często jesteśmy świadkami ingerencji państwa w rodzinę pod pretekstem jej ochrony. Na przykład w serialu *Nemocnice na kraji města* kierownictwo instytucji oficjalnie zajmuje się zdradą małżeńską w miejscu pracy. Podkreśla się znaczenie zawodów robotniczych, pracę fizyczną, odpowiednie wynagrodzenie finansowe, wyższy status zamożności rodzin robotniczych w porównaniu z rodzinami inteligentnymi. Ze względu na aspekt wychowawczy stawiane są za wzór wielodzietne rodziny robotnicze. Zwłaszcza w latach siedemdziesiątych widoczne jest dążenie do włączenia do opowieści filmowych polityki wspierającej rodziny wielodzietne (poprzez rozwijanie budownictwa mieszkaniowego, zasiłki porodowe i macierzyńskie)¹⁶. Oprócz tej wychowawczej roli, kopiującą politykę demograficzną państwa, uwzględniono także problem wzrastającej liczby rozwodów, poprzez wprowadzenie do akcji rodzin niepełnych. W ówczesnych serialach praktycznie nie znajdziemy, tak popularnych we współczesnych filmach, partnerów żyjących bez ślubu. Krytyka rodzin niepełnych ukierunkowana jest na

¹⁵ L. Prudký i in., *Inventura hodnot: Výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*, Academia, Praga 2009. Tekst analizuje empiryczne badania socjologiczne nad systemem wartości obywateli państwa czeskiego. Por. źródło: <http://blistry.cz/art/52709.html#sthash.PIPqb06j.dpuf> [dostęp: 25.08.2014].

¹⁶ Pokolenie ludzi urodzonych w tym okresie zostało nazwane imieniem ówczesnego lidera partii komunistycznej Gustáva Husáka – Husakowskie Pokolenie (czes. *Husákovy děti*).

sferę ekonomiczną. Członkowie takich rodzin mają trudności z zabezpieczeniem przyszłości dzieci.

Serialowa rodzina odgrywa jeszcze inną rolę. Bohaterowie opowiadanej w filmie historii znajdują w niej zaplecze uczuciowe, za jej pośrednictwem demonstrowane jest też wychowanie dzieci. Funkcja wychowawczo-socjalizacyjna uwidacznia się również w problematycznym zachowaniu małych dzieci–tyranów, co ma negatywny wpływ na rodzinę. Wybiera się rodziny, które nie pełnią tej roli w należyty sposób. Mały tyran nie potrafi dojść do porozumienia tak z pozostałymi członkami rodziny, jak też z kolegami i rówieśnikami. Niezgodności między rodzicami poważnie naruszają stabilność małżeństwa i całej rodziny. Aczkolwiek całą fabularną opowieść filmową przenika ideał szczęśliwej rodziny, to serialowe rodziny muszą stawić czoło wielu wyzwaniom życiowym. Prezentowane są również inne źródła kryzysu rodziny, takie jak: uzależnienie od narkotyków, zjawiska przemocy w rodzinie, bezpłodność partnerów lub problemy psychiczne.

Seriale poruszają również temat dotyczący kolejnych kroków na drodze do kariery, podejmowanych przez członków rodziny, przy czym krytycznie odnoszą się do panującej protekcji (np. to w jaki sposób dzieci są przyjmowane na studia). Jednak w przypadku budowania kierowniczej kariery zawodowej ojców stwierdzają potrzebę przynależności do partii komunistycznej i kontroli przeszłości politycznej adeptów. W przypadku kobiet dążących do kariery te elementy akcji są postrzegane jako przyczyna zakłócenia stosunków w rodzinie. Biorąc pod uwagę proporcje, w jakich obydwie miejsca akcji seriali rodzinnych w epoce normalizacji są przedstawiane, to widz bardziej szczegółowo może poznać zawody i miejsce pracy bohaterów jedynie na początku, później przeważają wydarzenia oraz dialogi rozgrywane się w środowisku rodzinnym.

Wszechobecne ramy ideologiczne w serialach rodzinnych służyły legitymizacji i wspieraniu reżimu, a także uzasadnieniu konieczności oraz słuszności porządku społecznego. Odnosnie do tej tematyki w ogóle nie znajdziemy akcentów krytycznych. Dlatego też brak w nich zarówno odmiennych poglądów na świat, jaki i na porządek polityczny. W przypadku seriali opisujących bardziej odległą historię kładziono akcent na stanowiska (społeczno-demokratyczne, robotnicze itp.), które reżim komunistyczny przyjął jako korzenie swojego istnienia¹⁷.

Uczniowie, za pośrednictwem czynności analitycznych i wykorzystując odpowiednie fragmenty seriali rodzinnych, mogą sobie lepiej uświadomić charakter programów telewizyjnych z czasów normalizacji, kontrolowanych przez cenzurę i ukształtowanych przez ideologię komunistyczną. Niezależnie od tego czy chodziło o seriale typowo propagandowe, czy raczej komediowe, zawsze wcześniej ustalano, co dany serial będzie przedstawiać i to następnie kontrolo-

¹⁷ W serialu *Zlá krev* reżim komunistyczny przywłaszczył sobie kwestie socjalne i rozwój socjalistycznego ruchu robotniczego.

wano. Poprzez ustalenie charakterystycznych cech twórczości serialowej uświadamiamy uczniowi, kim byli bohaterowie oraz jaka tematyka była poruszana, w jakim celu powstawały seriale normalizacyjne oraz w jakim środowisku rozgrywała się ich akcja. Ideolodzy komunizmu zdawali sobie sprawę z tego, że na poglądy opinii publicznej i widzów mają decydujący wpływ mass media¹⁸. Oglądanie seriali telewizyjnych w okresie normalizacji stało się swego rodzaju atrakcją, co do pewnego stopnia przetrwało do dziś. Uczniowie powinni pod kierunkiem nauczyciela uzmysłwić sobie, że w epoce normalizacji partia komunistyczna, stosując metody propagandowe, dążyła do kształtowania poglądów obywatela i uzyskania poparcia dla kierowniczej roli KPCz oraz jej polityki. Na potrzeby nauczania historii społeczeństwo z czasów okupowanej przez armię radziecką Czechosłowacji można scharakteryzować jako pełne rezygnacji i nieodrzucające propagandy telewizyjnej. Ówczesne media, za pośrednictwem serialu rodzinnego, uczestniczyły w celowej manipulacji i wychowaniu obywatela. W gazetach i czasopismach omawiano seriale telewizyjne, co przybierało postać konstruktywnej krytyki¹⁹. Recenzenci w sposób pozytywny wyrażali się na temat koncepcji ideologii, natomiast karcili życie rodzinne bohaterów, czyli wytykali jedynie drobne niedociągnięcia. Rezultatem tego był przemyślany nacisk na obywatela.

Kultura telewizyjna w omawianym okresie odgrywała niezwykle ważną rolę. Jej wyniki są widoczne do dziś. Stąd też nie dziwi fakt, że typowe elementy seriali telewizyjnych z okresu normalizacji, w postaci stereotypów i schematów, w czeskiej kinematografii są obecne także w ostatnim dwudziestoleciu²⁰. Wspomniany system wartości obowiązuje nadal i, podobnie jak w serialach normalizacyjnych, najważniejsze momenty akcji dotyczą sfery prywatnej i rozgrywają się w mieszkaniach oraz domkach letniskowych w czasie świąt czy wakacji – okres ten jest symbolicznie postrzegany jako czas przeznaczony na życie rodzinne.

Podczas działań edukacyjnych z wykorzystaniem mediów, przede wszystkim z lat 1969–1989, jednym z celów jest przybliżenie uczniom strategii i środków przekonywania, za pomocą których rządząca partia komunistyczna starała się przekonać obywateli o słuszności proponowanego systemu wartości społeczeństwa normalizacyjnego, a następnie również skłonić do jego „dobrowolnego” przyjęcia. Jako skuteczne narzędzie posłużyły właśnie popularne seriale (rodzinne), komedie, programy rozrywkowe itp. W odniesieniu do niektórych z przedstawionych seriali możemy zastosować nie tylko określenie „serial rodzinny”, ale też „serial historyczny” (co nie musi od razu oznaczać, że stanowią one odzwierciedlenie rzeczywistości historycznej). Upoważnia nas do tego płaszczyzna czasowa samej akcji, którą od momentu kręcenia filmu dzieli co najmniej jedno pokolenie.

¹⁸ N. Luhmann, *Realita masmédií*, Academia, Praga 2014, s. 112–120.

¹⁹ L. Ptáček, *Panorama českého filmu*, Wydawnictwo Rubico, Praga 2000, s. 70–74.

²⁰ *Nemocnice na kraji města po dvaceti letech. Ordinance v růžové zahradě; Ulice...* itp.

Jeśli w dalszej części procesu edukacyjnego chcemy rozwijać u uczniów umiejętność poprawnego odczytywania i interpretacji w ten sposób skonstruowanych opowieści, to należy zwrócić uwagę na konieczność zrozumienia płaszczyzn czasowych. Podczas oglądania filmu, którego akcja rozgrywa się w przeszłości, widzowie mają do czynienia z kilkoma specyficznymi, niemniej charakterystycznymi dla danego rodzaju i gatunku, płaszczyznami czasowymi²¹, które w dodatku wzajemnie się przenikają. Dlatego też niezwykle ważne jest, aby uczniowie rozwijali zdolność rozróżniania każdej z tych płaszczyzn. Wspomnianą problematykę można częściowo przybliżyć na przykładzie kroniki rodzinnej *Synové a dcery Jakuba skláře* (1985). Filmowa opowieść przedstawia losy założyciela rodu i jego siedmiorga dzieci. Jednak oprócz płaszczyzny czasowej samej filmowej opowieści, serial odzwierciedla ponadto atmosferę czasów, w których powstawał, tzn. okres tzw. normalizacji; serial kończono kręcić w okresie pierestrojki Gorbaczowa²². Kolejną płaszczyznę czasową pomoże uświadomić fakt, iż większość filmów fabularnych tworzono w oparciu o wzorce literacki. Jak wiadomo, adaptacja filmowa dzieła literackiego powstaje w pewnym odstępnie czasu. Stąd sytuację komplikuje jeszcze czwarty czynnik związany z tym, jakie wzorce postaw i wartości obowiązują w okresie, w którym film jest oglądany lub kiedy pedagog przygotowuje go do działań edukacyjnych. Współcześni uczniowie, tak samo jak ich poprzednicy, z recepcją filmu wiążą swoją oczekiwaniami, wyobrażeniami, modne wpływy, jak też akceptację tego, co chcą zobaczyć. Są to aspekty, które mogą i będą się różnić od oczekiwań uczniów, żyjących przed dwoma czy trzema pokoleniami w innej atmosferze społecznej, kulturalnej i politycznej.

Urywki i fragmenty scen fabularnych wykorzystujemy nie tylko w nauczaniu frontalnym. Dla pedagogów powinno być rzeczą oczywistą powiązanie z dalszymi źródłami informacji i środkami nauczania. Nasuwa się istotne pytanie: Czy do jakościowej interpretacji serialu wystarczy nauczycielowi tylko ten jeden fragment filmu? A zatem, jakie inne źródła informacji należy przygotować, aby produkt medialny został zrozumiany przez ucznia w kontekście czasów.

Z powyższego wynika, że obraz rodziny w kulturze masowej można w procesie edukacyjnym przedstawić na wiele sposobów. Do zagadnienia można podejść w formie analizy najróżniejszych elementów strukturalnych społeczeństwa normalizacyjnego i sposobu ich przedstawiania: stosunek do obowiązkowej służby wojskowej, zawody robotnicze kontra umysłowe, nakreślenie ideału

²¹ Zagadnieniem płaszczyzn czasowych w filmie historycznym zajmowali się Ivan Klimeš i Jiří Rak już w okresie poprzedzającym wydarzenia, które miały miejsce w Czechosłowacji w listopadzie 1989 roku. Por.: I. Klimeš, J. Rak, *Film a Historie I*, „Film a doba” 1988, nr 3, s. 140–145; I. Klimeš, J. Rak, *Film a Historie II*, „Film a doba” 1988, nr 6, s. 333–337; I. Klimeš, J. Rak, *Film a Historie III*, „Film a doba” 1988, nr 9, s. 516–521; I. Klimeš, J. Rak, *Film a Historie IV*, „Film a doba” 1988, nr 12, s. 637–642.

²² I. Reifová, *Synové a dcery Jakuba skláře II: Příběh opravdového člověka*, por. źródło: http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/107_006_Reifova.pdf [dostęp: 25.08.2014].

szczęśliwej rodziny, stosunki między rodzicami i dziećmi, wzorce zachowań, normalizacyjne komisje weryfikacyjne w miejscach pracy, pozycja ekonomiczna poszczególnych zawodów, stosunek do konsumpcyjnego stylu życia, dialogi obciążone ideologią, prezentowana kultura życia, elementy pokoleniowe, wartości moralne, moda, humor, życie zbiorowe itp. Ważnym elementem procesu edukacyjnego jest z całą pewnością wspomniany już wymiar współczesnych oczekiwań ucznia przed projekcją serialu. Po obejrzeniu odpowiednich sekwencji warto podjąć dyskusję kierowaną. Zaproponowany temat mogą następnie wzbogacić wspomnienia rodziców, których życie przypadło między innymi na okres normalizacji.

Pod koniec procesu edukacyjnego uczniowie powinni zrozumieć ówczesny kontekst zachowań ludzkich, w sposób krytyczny i odpowiedzialny wykorzystywać te specyficzne informacje i formułować własne poglądy. Na podstawie posiadanej wiedzy uczniowie mogą sobie uzmysłowić głębsze przyczyny lub podłoże zjawisk opisywanych w serialach. Ustalone fakty można też porównywać z prezentowaniem omawianego okresu po wydarzeniach 1989 roku lub ze stanem współczesnym.

Wynikiem może być nie tylko rozwijanie umiejętności myślenia historycznego, pogłębienie świadomości historycznej i postrzeganie kultury historycznej, ale też zdolność korzystania z mediów.

Bibliografia

- Graclík M., Nekvapil V., *Žena za pultem*, Wydawnictwo Omega, Praga 2014.
- Klimeš I., Rak J., *Film a Historie II*, "Film a doba" 1988, č. 6, s. 333–337.
- Klimeš I., Rak J., *Film a Historie III*, "Film a doba" 1988, č. 9, s. 516–521.
- Klimeš I., Rak J., *Film a Historie IV*, "Film a doba" 1988, č. 12, s. 637–642.
- Klimeš I., Rak J., *Film a Historie I*, "Film a doba" 1988, č. 3, s. 140–145.
- Luhmann N., *Realita masmédií*, Academia, Praga 2014.
- Moc J., *Seriály od A do Z*, Wydawnictwo Albatros, Praga 2009.
- Mýty o socialistických časech*, Wydawnictwo Člověk v tísni, Praga 2010.
- Naše normalizace*, Wydawnictwo Člověk v tísni, Praga 2011.
- Prudký L. i in., *Inventura hodnot: Výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*, Praga, 2009, <http://blisty.cz/art/52709.html#sthash.PIPqb06j.dpuf> [dostęp: 25.08.2014].
- Ptáček L., *Panorama českého filmu*, Wydawnictwo Rubico, Praga 2000.
- Reifová I., *Synové a dcery Jakuba skláře II: Příběh opravdového člověka*, Dostupné online: http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/107_006_Reifova.pdf [dostęp: 25.08.2014].
- Šmíd M., *50 let televize v Česku*, Praga 2003, <http://www.louc.cz/03/950310.html> [dostęp: 25.08.2014].
- http://www.totalita.cz/norm/norm_kult_tt_09.php [dostęp: 25.08.2014].